

LUMEA ȘI NOI

LIMBA ȘI VORBIREA

Obiectele lumii și fenomenele lor

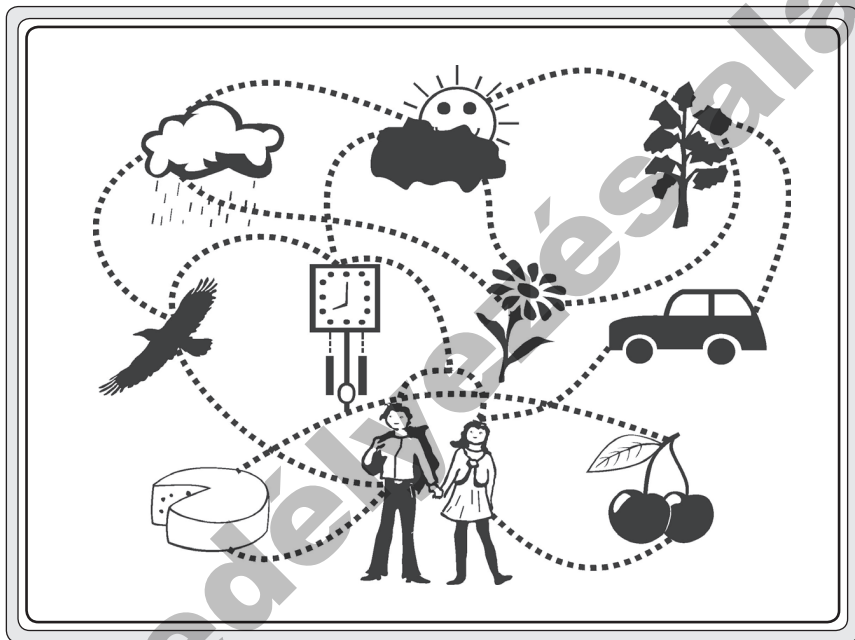
Lumea în care trăim constă din nenumărate *obiecte*. Ele sunt de două mari categorii:

- **ființe**: copil, pasăre, fluture...;
- **lucruri**: piatră, clădire, apă...

Obiectele (ființele și lucrurile) ni se arată prin diferite *fenomene* ale lor, de care ne putem convinge cu organele noastre de simț. Astfel de fenomene sunt, de exemplu:

- **însușirile:** culoarea, forma, mărimea etc. a unui lucru sau a unei ființe;
- **mișcărilor:** plecarea, sosirea, grăbirea etc. cuiva;
- **activitățile:** citirea, scrierea, înotul etc. făcute de cineva.

Relațiile dintre obiecte și fenomene

Obiectele și fenomenele obiectelor se află, ori pot ajunge, în tot felul de relații (legături). De exemplu: între lucrul *casă* și ființa noastră se poate stabili o relație de posesiune (*casa* ↔ *noastră*); între ființele *cerbi* și lucrul *pădure* există o relație firească de loc (*cerbii* ← *din* → *pădure*).

Cunoștințele și stările noastre sufletești despre obiectele, fenomenele și relațiile lumii

Cuvintele ca semne sonore ale lor

Toate activitățile ni se desfășoară prin folosirea practică sau teoretică a obiectelor și a fenomenelor lor.

Pentru a reuși să ne folosim de ele cu cât mai multe avantaje, trebuie să le cunoaștem bine: să știm din ce sunt compuse, ce însușiri au și în ce relații sunt sau pot ajunge unele cu altele.

Singurul mod de cunoaștere adâncă a lor este pentru noi **gândirea**. Prin ea ne formăm *cunoștințe* despre fiecare obiect, fenomen și relație care are importanță în activitățile noastre.

Tot ce se întâmplă cu obiectele lumii și cu fenomenele lor ating și viața noastră sufletească, făcând să trăim în interior diferite stări:

- **sentimente** (durere, supărare, amărăciune);
- **emoții** (spaimă, surpriză);
- **voințe și dorințe** (poruncă, îndemn, chemare).

De aceste cunoștințe despre obiecte, fenomene și relații avem nevoie în toate activitățile noastre. Ca să ni le păstrăm pentru totdeauna, le legăm imediat de câte un **cuvânt**, așa cum ne învață mediul în care trăim. De exemplu: cunoștința despre șirul de vagoane de cale ferată pus în mișcare de o locomotivă ni se leagă imediat de cuvântul *tren*.

Cuvintele sunt în stare să evoce în noi oricând cunoștințele care se leagă de ele. Astfel, ele sunt pentru noi semne sonore ale obiectelor, fenomenelor și relațiilor cunoscute.

Exemple:

- cuvinte ca semne ale unor **obiecte**: *copil, pasăre, piață, statuie...*;
- cuvinte ca semne ale unor **fenomene**: *albastru, înălțime, alergare, a învăța, departe...*;
- cuvinte ca semne ale unor **relații**: *posesiune, colaborare, prietenie, (...) între (...), (...) din (...)* și altele.

Asemănător cunoștințelor, și stările sufletești ni se leagă de câte un cuvânt. Cuvintele care evocă astfel de stări sunt semne ale acestora.

Exemple:

Cuvântul *vai!* este semn al sentimentului de durere, *a!* e semnul mirării, *u!* este pentru noi semnul stării de oboseală, *pst!* e semnul îndemnului la tăcere etc.

Popoarele cu o cultură dezvoltată (cu multe cunoștințe despre lume și cu multe creații) au un sistem de semne din sute de mii de cuvinte. Totalitatea cuvintelor folosite de un popor oarecare se numește *vocabular* sau *lexic*.

EXERCITII

1. Explicați de ce numărul de cuvinte la un popor depinde de nivelul cultural al acestuia.
2. Grupați următoarele cuvinte după cum ele sunt semne ale unor obiecte, fenomene, relații gândite și ale unor stări sufletești trăite în momentul gândirii: *munte, lumină, odihnă, of, aoleo, număr, frăție, curățenie, hoho, dușmănie, stradă, frumusețe, coridor, tren, întârziere, ptii, vecinătate, alegere, verde, tu, a povesti.*

Gândurile, sentimentele și voințele noastre referitoare la obiecte, fenomene, relații

Formularea și exprimarea lor prin propoziții și fraze

În orice moment de activitate cu obiectele și fenomenele lumii ne bazăm pe relația care există într-adevăr sau este posibilă între obiectele și fenomenele respective. De aceea, activitățile ni le începem întotdeauna prin gândirea la aceste relații. Gândim, de exemplu, la relația dintre un lucru și un fenomen al lui (apa ↔ scade) sau la cea dintre o ființă și ocupația ei (unchiul ← e → ospătar) etc.

Unitățile de gândire referitoare la astfel de situații de relație dintre obiecte și fenomene sunt **gândurile**.

Gândurile ni le cuprindem de fiecare dată într-o formă întocmită din cuvinte, și anume, prin îmbinarea (legarea între ele) a cuvintelor folosite pentru obiectele și fenomenele la a căror relație gândim. Cel mai simplu gând ni-l formulăm prin îmbinarea a două cuvinte:

Apa | scade.   Intră | profesorul.

Deseori, în fața unuia dintre cuvintele îmbinate folosim un cuvânt ajutător prin care el să se refere la felul relației gândite între obiectele (fenomenele) corespunzătoare.

Unchiul | e | ospătar.   Vecinii | sunt | bătrâni.

Dacă gândul nostru este mai dezvoltat (mai complicat), formularea lui cere îmbinarea mai multor cuvinte:

Mama | gătește | în | bucătărie.

Ne | plac | mâncărurile | românești.

Sentimentele sau **voințele** trezite în noi de relațiile dintre obiecte, fenomene ni le formulăm împreună cu gândurile.

De exemplu:

Ce frumos e azi!

(= gândul *azi e frumos* + sentimentul de admirație în legătură cu frumusețea timpului de azi)

Mergeți drept înainte!

(= gândul *este posibil să mergeți drept înainte* + starea de voință sub formă de îndemn)

Îmbinarea de cuvinte cu care formulăm un gând (și sentimentul sau voința care se leagă de el) este **o propoziție**.

Deseori, pentru formularea unui gând folosim o îmbinare de două sau mai multe propoziții, numită **frază**.

De exemplu:

Apa scade, dar încă e adâncă.

Nu știți cine a întrebat unde-i gara de autobuze ?

Când gândim numai în sinea noastră, propozițiile și frazele nu sunt percepute de cei din jurul nostru. Când însă dorim să spunem, să aducem la cunoștința altora ceea ce gândim, simțim, voim, ne folosim de propoziții și fraze pronunțate cu glas tare sau scrise. Acestea nu numai formulează, ci și exprimă pe înțelesul oricui gândurile, sentimentele și voințele noastre.

EXERCIȚII

1. Formați câte două propoziții pentru formularea și exprimarea unor gânduri despre
  - a) relația dintre obiecte (ființe și lucruri);
  - b) relația dintre un obiect (sau mai multe) și fenomenul lui (fenomenele lor);
  - c) relația dintre fenomenele unor obiecte.
2. Formați propoziții prin îmbinarea a trei, patru și cinci cuvinte.
3. Formați fraze prin îmbinarea a două și a trei propoziții.
4. Scrieți propoziții care, pe lângă un gând, să formuleze și să exprime și un sentiment (de admirație, de surpriză, de durere) sau o voință (sub formă de îndemn, poruncă, rugămintă).

Operațiile și regulile de formare a propozițiilor și frazelor

Propozițiile se formează întotdeauna prin mai multe operații cu cuvintele din care se compun. Când dorim să ne formulăm gândul prin propoziția *Învățăm despre luptele românilor cu turcii*, operațiile noastre de formare a ei sunt, printre altele, următoarele:

- ▶ Alegerea cuvintelor necesare pentru a ne referi la obiectele și fenomenele despre care gândim și spunem ceva: *român, turc, luptă, a învăța*.
- ▶ Îmbrăcarea unor cuvinte într-o formă specifică – numită formă gramaticală – prin care ele:
  - să se refere la unele trăsături caracteristice ale obiectului sau fenomenului; de exemplu, la numărul obiectului, fenomenului (*români, turci, lupte*), la faptul că ele ne sunt cunoscute (*românii, turcii, luptele*), la timpul acțiunii și la persoana care o face acțiunea (*învățăm*) și așa mai departe, la alte caracteristici;
  - să se exprime felul raportului (legăturii) în care cuvântul se află cu un alt cuvânt din propoziție: de exemplu, *luptele ↔ românilor*.
- ▶ Completarea unor cuvinte cu un cuvânt ajutător care să contribuie la exprimarea raportului în care cuvintele respective se află cu alt cuvânt (sau cu alte cuvinte) din propoziție: (*luptele românilor*) *cu* *turcii*, (*învățăm*) *despre* *luptele...*
- ▶ Ordonarea cuvintelor: înșirarea lor într-o ordine din care să reiasă cel mai clar care cu care este în raport (în legătură):

①   ②   ③   ④
 Învățăm   despre luptele românilor   cu turcii.
 ... și așa mai departe, alte câteva operații.

La formarea **frazelor**, operațiile necesare se fac cu propozițiile componente. De exemplu, sunt îmbinate folosindu-se între ele, ca element de legătură, un cuvânt ajutător, sunt înșirate într-o anumită ordine, etc.:

①   ②   ③   ④
 Cine nu știe și nu știe   că nu știe,   e prost.   (Proverb)

Pentru ca propozițiile și frazele noastre să fie înțelese de oricine din comunitatea de oameni în care trăim, trebuie să le formăm după obiceiurile pe care întreaga comunitate le are în formarea propozițiilor și

frazelor sale. Aceste obiceiuri colective sunt pentru fiecare dintre noi niște **reguli** pe care trebuie să le respectăm dacă vrem să ne înțelegem unul cu altul.

Toate operațiile de formare a propozițiilor și frazelor trebuie făcute după anumite reguli. Astfel, există:

- reguli de alegere a cuvintelor pentru propoziție;
- reguli de transpunere a cuvintelor în forme gramaticale;
- reguli de îmbinare a cuvintelor în propoziție și a propozițiilor în frază;
- reguli de pronunțare și scriere a propozițiilor și frazelor;

Fiecare popor are regulile sale referitoare la formarea propozițiilor și frazelor.

EXERCIȚII

1. Enumerați câteva dintre operațiile prin care a fost formată
  - a) propoziția *Au început sărbătorile de primăvară.*
  - b) fraza *Unde nu-i cap, vai de picioare.* (Proverb)
2. Arătați câteva reguli caracteristice care au fost aplicate în formarea propoziției *Ne-am mutat într-un apartament nou.*

Definiția limbii și a vorbirii

L i n g v i s t i c a

Cuvintele folosite de un popor oarecare ca elemente ale propozițiilor sale și regulile de formare a propozițiilor și frazelor alcătuiesc împreună **limba** aceluia popor.

Totalitatea cuvintelor și regulilor folosite de poporul român este **limba română**.

Activitatea noastră de formare a propozițiilor și frazelor prin aplicarea cuvintelor și a regulilor limbii este **vorbirea**.

Știința care studiază limba și vorbirea se numește **lingvistică**.

O LIMBĂ LATINĂ

Formarea limbii române

Popoarele lumii vorbesc în total cam 3 000 de limbi. Fiecare limbă de azi este continuatoarea unei limbi vechi.

Limba română continuă până în zilele noastre *limba latină*. În antichitate, latina era răspândită la toate acele popoare europene, asiatice și nord-africane pe care romanii le-au supus și le-au unit în marele lor imperiu (Imperiul Roman), cu capitala Roma. Avea o formă scrisă și vorbită de oamenii învățați – aceasta era *limba latină literară* – și o formă vorbită de oamenii simpli: *limba latină populară*.

Prin limba română trăiește mai departe această latină populară, adusă de către romanii cuceritori (de la primii ani ai erei noastre) întâi în jumătatea de nord a Peninsulei Balcanice – mai cu seamă în părțile Dunării-de-Jos – apoi, din 112, în jurul Carpaților.

Până la venirea românilor, acest teritoriu balcanic-dunărean-carpatic era locuit de cele 115 triburi ale *poporului trac*. Unul dintre ele, *tribul dac*, din Ardeal, împreună cu alte triburi vecine, își formase încă mai demult un stat cu putere însemnată. În anul 112, și acesta a ajuns sub stăpânire romană.

Pe teritoriile cucerite, romanii au organizat viața militară, politică, economică și administrativă după obiceiurile lor. De exemplu, au introdus *limba latină (literară) ca limbă oficială*. Pentru dezvoltarea agriculturii, a mineritului și a meșteșugurilor au adus din alte părți ale Imperiului Roman o mulțime de lucrători pricepuți. Aceștia se numeau *coloniști*. *Ei vorbeau între ei în limba latină populară*.

Cu trecerea timpului, și populația locală tracă (dacă) a învățat de la coloniști să vorbească latinește. Peste câteva sute de ani, până în secolul al VI-lea, ea a devenit romanică în toate privințele: se folosea numai de limba latină (populară, simplă) și, amestecându-se cu coloniștii, trăia după obiceiurile romanilor.

În cele 5-6 sute de ani, de când a fost adusă aici de legiunile și de coloniștii romani, *limba latină populară a trecut prin multe schimbări*. De exemplu, s-a schimbat forma cuvintelor: ceea ce era *riuus* (râu), a devenit *riu*, apoi *riu*; ceea ce era *salvaticus* (din *silvaticus* = de pădure), s-a schimbat în *salbaticu* (sălbatic), etc. Oamenii foloseau cuvintele latinești uneori după obiceiurile limbii trace (adică ale limbii lor materne). Când vorbeau latinește, se ajutau și cu cuvinte din limbile lor tracă.

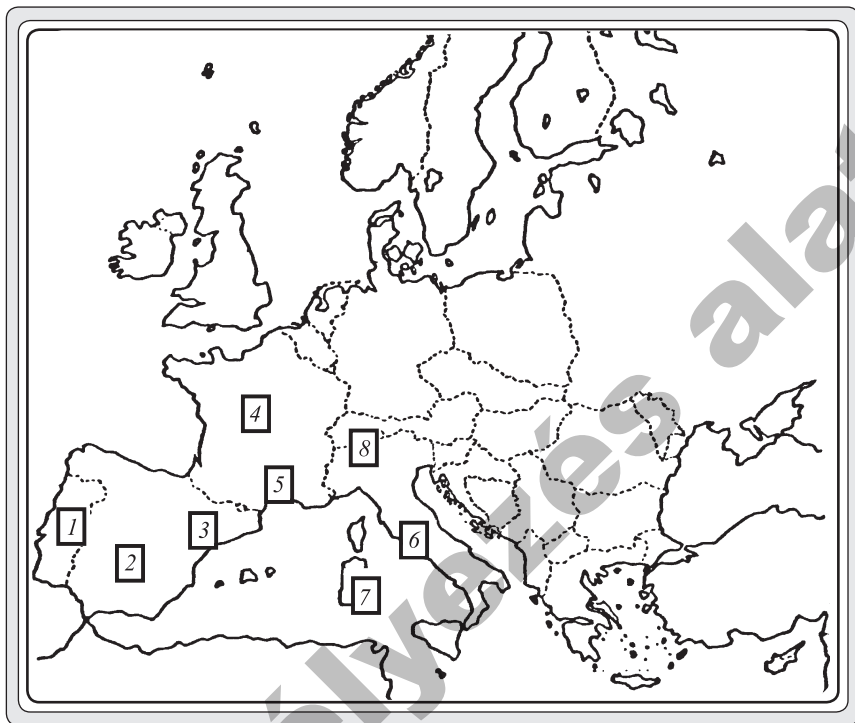
Începând cu secolul al VI-lea, populația romanică a acestui teritoriu a trăit împreună cu *slavii* (strămoșii bulgarilor și, într-o măsură, ai sârbilor) veniți dinspre nordul Europei și așezați aici în mare număr. Astfel latina ei populară s-a întregit și cu cuvinte din *limba slavă* (*moș, babă, vreme, nădejde* și altele), schimbându-se tot mai mult.

Până în anii 700-800, latina populară vorbită în această parte a Europei s-a transformat în așa măsură, încât a devenit o altă limbă, pe care populația nu o mai numea *latină*, ci *română* (adică: *limbă romană, limba romanilor*). Poporul care o vorbea se considera român (adică: *roman*, provenit din poporul *roman*).

Limba română este, deci, *o formă mai nouă a limbii latine populare* pe care romanii cuceritori de acum aproape 2 000 de ani au stabilit-o în aceste părți ale Europei.

În felul acesta trebuie înțeleasă constatarea că româna continuă până în zilele noastre limba latină de odinioară.

Surorile latine ale limbii române

În alte părți europene ale Imperiului Roman, latina populară s-a transformat în alte limbi. De aceea se vorbește azi:

1	în Portugalia	<i>limba portugheză;</i>
2	în Spania	<i>limba spaniolă;</i>
3	în Spania de nord-est (cu centrul Barcelona)	<i>limba catalană;</i>
4	în Franța și într-o parte a Belgiei și Elveției	<i>limba franceză;</i>
5	în Franța de sud (cu centrul Marseille)	<i>limba provensală;</i>

- 6 în Italia și într-o parte a Elveției
- 7 în insula Sardinia a Italiei
- 8 în Elveția și în partea de nord a Italiei

limba italiană;

limba sardă;

limba retoromană.

Până în secolul trecut se vorbea încă și o altă limbă de origine latină: *dalmata* din insulele adriatice ale Croației de azi.

Limbile portugheză, spaniolă, catalană, franceză, provençală, italiană, sardă și retoromană sunt limbile surori ale limbii române.

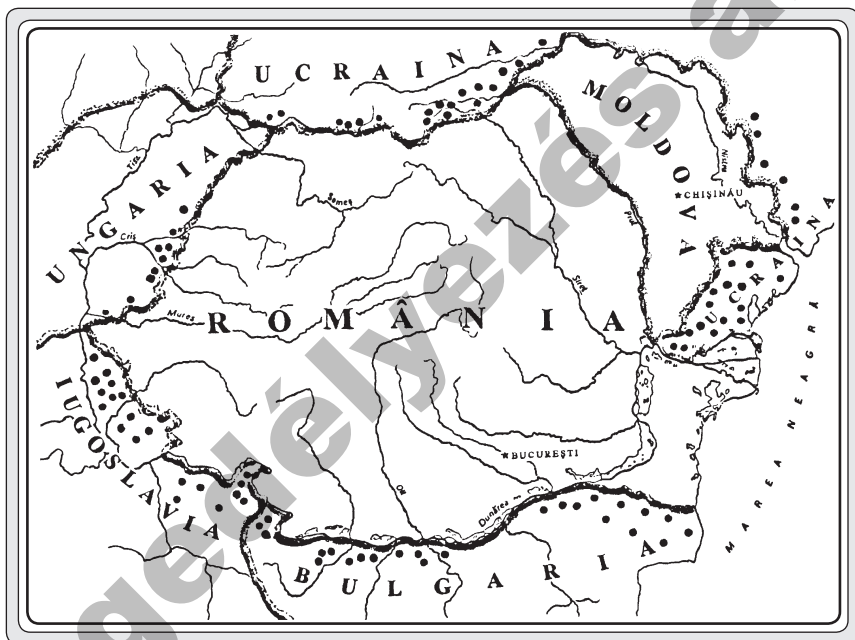
Asemănările dintre ele reies și din următoarele exemple:

lat.	CANTAS	SOL	SOLICULU	LINGUA	LACTE	SEPTE
rom.	cânți	soare		limbă	lapte	șapte
it.	canti	sole		lingua	latte	sette
sp.	cantas	sol		lengua	leche	siete
por.	cantas	sol		lingoa	leite	sete
fr.	chantes		soleil	langue	lait	sept
pro.	cantas		solelh			
ret.	k'autes					

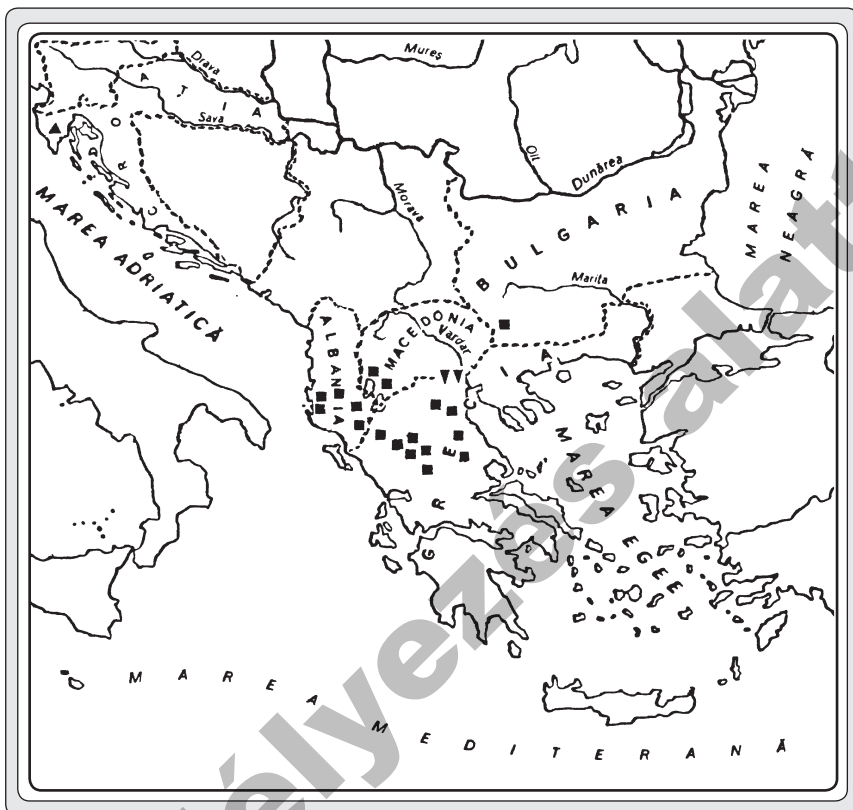
UNDE ȘI ÎN CE FORME ESTE VORBITĂ LIMBA ROMÂNĂ

Teritoriile de răspândire a limbii române

Marea majoritate a celor cca 25 de milioane de vorbitori ai limbii române trăiește pe teritoriul României, Moldovei și în țările vecine cu ele. Știința îi numește *dacoromâni*.

Alte grupuri de români se găsesc mai departe de aici, în diferite părți ale Peninsulei Balcanice, unde au migrat acum 800–1 000 de ani, cu păstoritul:

- Români din părțile de nord ale Greciei, din cele de sud ale Albaniei și Macedoniei, precum și din cele de sud-vest ale Bulgariei se numesc *aromâni*; numărul lor este între 300 000 – 500 000.
- ▼
▼

 Români din nord-estul Greciei și sudul Macedoniei se numesc *meglendoromâni*; nu sunt mai mulți de 10 000–20 000.
- ▲

 Români din câteva sate ale Peninsulei Istria (în Croația) se numesc *istroromâni*; numărul lor este în jur de 2 000.

EXERCIȚII

1. Studiați harta României și descrieți verbal mediul geografic românesc de aici, indicând cele mai importante puncte de orientare: munții, câmpiile, râurile, orașele mai mari.
2. Descrieți pe baza hărților mediul geografic al românilor din alte țări (munți, câmpii, râuri, orașe mari).

Formele regionale ale limbii române

Dialectele

Multă vreme în cursul istoriei, legăturile dintre diferitele regiuni de pe teritoriul locuit de români erau foarte slabe sau lipseau cu totul. În aceste împrejurări, vorbitorii nu puteau învăța unii de la alții noutățile de limbă, adică nu se puteau răspândi peste tot aceleași schimbări ale limbii române. Astfel, cu timpul, limba română, ca și, de altfel, oricare limbă din lume, a luat forme diferite de la o regiune la alta. Deosebiri-le există până în zilele noastre: se vorbește românește într-o oarecare măsură altfel în jurul Crișurilor, altfel în nordul Greciei sau în Peninsula Istria, ș.a.m.d. Forma de limbă română vorbită într-o anumită regiune mai mare și diferită de formele caracteristice pentru alte regiuni se numește *dialect*.

Fiecare dialect constă din cuvinte, reguli de pronunțare, de forme gramaticale, de formare a propozițiilor, etc. folosite și în alte dialecte, dar și din unele specifice lui, adică necunoscute în alte regiuni.

Limba română este vorbită în patru dialecte principale:

1. **Dialectul dacoromân** (al românilor din România, din Republica Moldova și din jurul lor).

Acest dialect este vorbit în mai multe forme, pe care lingviștii români le numesc *subdialecte*:

- a) Subdialectul *muntean*, în Muntenia, în jumătatea de sud a Ardealului și în nordul Bulgariei.